

A TANONCOKTATÁS KIALAKULÁSA ÉS AZ IPARPOLITIKA

A neveléstörténet-írás válaszát arra: hogyan értékelendők a tanonctörvények általában, sajátos szféralogika diktálja. Azaz: a tanonctörvények értelmezésében a neveléstörténet-írók általában két kortárs csoport „mellett” állnak: az egyik ilyen csoport a gyermekvédők, akik helytelenítik a fiatalok dolgoztatását, tehát számukra minden olyan lépés „haladó”, mely ezt akadályozza, illetve a tanítók, akik – szakmai ideológiájuk szerint legalábbis – „a gyermekek” általános, eszményi jellegű fejlődését szorgalmazzák – szemben a szűkebb, „önös” érdekeket megjelenítő iparossággal.

A történetírás más alágazatainak keretében született munkák is egy-egy korabeli szereplő „mellé állnak” az események, folyamatok ábrázolásakor: a munkásmozgalmom-történet természetesen a tanoncok oldalára, akik a munkásmozgalmom-történet szcenáriója szerint a kizsákmányolt munkásság előképei. A kontrasztként született munkák pedig gyakran éppen a mestert ruházzák fel a haladást képviselő, az elmúlt évtizedekben igaztalanul bíralt „polgár” pozitív történeti tulajdonságaival. Az ipartörténetnek pedig arról van – általában a gépi nagyipar felsőbbrendűségét tételező – álláspontja, mi szolgálja inkább az „ipar fejlődésének” az érdekeit. A társadalomtörténet-írók – világnézetüktől függően – a tanoncképzésnek a szokásszerűséget erősítő vagy éppen modernizáló vonását emelik ki.

A történetírás és a neveléstörténet számos produktumához oktatáspolitikai-történeti, illetve szocializációtörténeti elemzésünk inkább szerény hozzájárulás akar lenni, mint valamiféle átfogó új magyarázat.

ELŐZMÉNYEK

Az 1872-es ipartörvény előzményeit – ahogy ezt mondani szoktuk „megváltoztatásra megért állapotokat” – furcsamód nem az 1860-as, hanem az 1830-as évek világában kell keresnünk. A 19. század harmincas éveig a magyar iparfejlődést a céhek hálózata tartotta ellenőrzése alatt: az inasoktatás világa teljes egészében azoknak a hatalmi viszonyoknak volt alávetve, melyek ebből következtek: az inasok számát, az inasoknak nyújtandó képzés mikéntjét, az inasok munka- és tanulóidejét, javadalmazá-

sát-fizetését, cselédi kötelezettségeit egyaránt a céhek szabályozták. Egy strukturalista megfogalmazású történetírás szerint mindez a fennálló vagyoni és jövedelmi viszonyok stabilizálásának szolgálatában állt. Egy konfliktusos paradigma megfogalmazása szerint viszont arra helyezhetjük a hangsúlyt, hogy a céhrendszer az *oktatás-politikai konfliktusok megoldásának sajátos kerete volt*.

Ugyanis: a külvilág jogi és gazdasági értelemben egyaránt fejlődött, azaz az ipari forradalom során új technológiák bukkantak fel, a paraszti népesség szabad költözése hatalmas potenciális munkaerő-tartalékot szabadított fel, külföldi tőke és külföldi áruk jelentek meg a magyar piacokon stb. A külvilág fejlődésének ezen tényei nagy kihívást gyakoroltak a városok társadalmára: e kihívások konfliktusokhoz vezettek, s a konfliktusok megoldásában a céheken belüli erőviszonyok döntőek voltak.

A hagyományos ipari csoportok ellenében a külföldi és Lajtán túli tőke a liberális magyar nemességgel és az udvar modernizátoraival *egyszerre* tudott szövetséget kötni. Ezt tükrözi a gyári törvény, az 1840-es, mely szerint bárki állíthat fel gyárat. A törvény kimondotta, hogy a gyárakban mindennemű mesterséget űző segéd munkások korlátozás nélkül alkalmazhatók. Ezt azt jelenti, hogy céhekkal ellentétben:

1. e gyárak tulajdonosa – tehát egy-egy iparágban meghatározó jelentőségű személy – lehetett, aki *nem* járta végig a tanonc-segéd-mester hagyományos szocializációs utat;
2. e gyárak fizetőképességükkel elszívó hatást gyakoroltak a hagyományos városi szocializációs struktúra szereplőire is, azaz valódi lehetőségeket kínáltak a mesteri címtől még távol álló legények, sőt inasok számára is. A hagyományos mester-inas viszony eddigi három alternatívája (a teljes konformizmus, a terméketlen lázongás és a paraszti sorba való visszasüllyedés) mellett megjelent egy negyedik: az inas a már ténylegesen elsajátított – de a céhes rendszer hierarchiájában még el nem ismert – szakértelmet, munkakultúrát immár másutt is értékesíthette. Ez a tényező már önmagában is bomlasztotta a századközép céhes szakképzési rendszerét;
3. a gyárak szívó hatást gyakoroltak jól képzett külföldi szakmunkásokra és még képzettebb ipari szakemberekre. Ennek következménye, hogy a negyvenes évektől Magyarországra költöző német-cseh-zsidó szakmunkásait a magyar városok társadalmának iskolázottságát jelentősen megemeli, s gyermekei révén újabb iskolázási igényeket generál;
4. a külföldiek mellett dolgozás – a tőlük való tanulás – mindinkább alternatív oktatási, ismeretszerzési utat kínált a hagyományos céhes inas-mester viszonyhoz szemben. Mi több: mindenki érezhette, hogy ez a jövő: itt lehet megtanulni gépekkel bánni, itt lehet megtapasztalni a gőz s – kissé előreszaladva az időben – a „delej” erejét.

Ennek nyomán azután a céhekkal szembenálló – a gyáriparosok és a liberális politikusok szövetségét megtestesítő – Országos Iparegyesület környékéről kiindul

szabályozás éppen az ellenkező úton jár, mint a hagyományos céhes szabályozás. A céhes szabályozás ugyanis mindenekelőtt abból indult ki, hogy a mester a *szakképzés*, azaz a mester hatókörén belüli oktatás során milyen ismereteket ad át az inasnak, s azt a közösség milyen módon ellenőrzi: az 1842-es Mednyánszky-tervezet (melyet a helytartótanács megrendelésére készített) viszont arról szól, hogy a mester hatókörén kívüli oktatás miképp történjen.

A koncepció szerint a vásárnapi iskolába olyanok bocsátandók, akik már felserdültek, és kezük munkájával keresik meg mindennapi kenyerüket. A vásárnapi iskola csak az inasokra nézve kötelező; felmentésnek akkor van helye, ha az inas bizonyítvánnyal tanúsítja, hogy vagy a vásárnapi iskolát, vagy pedig inaskodása előtt az alsóbb fokú elemi iskola osztályait már elvégezte. Az iskola tantárgyai ugyanazok, mint az alsóbb fokú elemi iskoláé, de szemléltető módon. E koncepció tehát döntően a felnőttek alfabetizálásáról gondoskodik.

Negyvennyolc – mint annyi más tekintetben – ez ügyben is ellentmondásos eredményekhez vezetett: amit oly sokan vártak, a céhrendszer eltörlését, a kormányzat nem merte megtenni. A polgárosodás érdekét e kérdésben is alárendelte a nemzeti egység, az érdekegyesítés ügyének – vagy (ha szabad ilyet mondani egy évfordulón) illúziójának. Klauzál rendelete 1848-ban ugyanis arról intézkedett, hogy a mesterek tanulóikat kötelesek iskolába járattatni. A felszabadítás feltétele – ahogy az elmúlt évtizedekben – a remeklés, melyet a remekbizottmány mestertagjai bíráltak el. A céhek a rendelet szerint saját hatáskörben büntetik a tanuláshoz inasokat, illetve azokat a mestereket, akik nem gondoskodnak az inasok iskolába járatásáról.

A céhrendszer teljes szétzúzását az abszolutizmus kezdte meg. Először is 1851-től bürokratikus döntésnek vettették alá az iparendedély – azaz hagyományos úttól eltérő szelekcióval választott ki az egyes iparos. Ez a remekbizottmány hatáskörét, azaz a mesterek tekintélyét tovább rombolta – nem elég ugyanis, hogy 1840 óta *nélkülük* is lehetett valaki bármely iparágban, bármely *képzettség nélkül vállalkozó* –, hogy 1851 óta már az is lehetséges volt, hogy az ő akaratuk *ellenére* sem lehetett valaki azzá. Az 1857. évi pátens elvileg is megszünteti, hogy a cégek az ipargyakorlás jogát adományozhassák.

Ausztriában 1856-tól a céhek helyén kényszer-ipartársulatok szerveződtek, ezt leszámítva azonban néhány iparág kivételével az iparszabadság általánossá vált. Az 1859. december 1-jei nyílt parancs Magyarországon is iparszabadságot biztosított – elvileg is felszámolva a nagy- és kisipar engedélyhez kötöttsége közötti különbséget. Azaz a néhány hónapja hivatalban lévő kormány – mely a Bach/Kempen kurzus helyébe lépett – történelmi kompromisszumát immár valóban a nagy tőkeerejű német polgársággal akarta megkötni – s nem a bürokráciával.

Ennek folytatásaként a hatvanas években ismét a negyvenes évek alapmodellje (a gyárosok és a liberális nemesi politikai elit szövetsége) bukkant fel, a legjelentősebb liberális politikusok, Eötvös és Deák beléptek az Iparegyesület vezetésébe. Az Országos Iparegyesület – Eötvös, Fest, Keleti által készített 1868-as – iskolaszervezésben felbukkan a tanoncoktatás három legfontosabb későbbi jegye: a) az, hogy a tanoncoktatást este – tehát a munkaidőalap sérelme nélkül kell gyakorolni; b) hogy a tanonciskolának be kell töltenie mind a népiskolát kiteljesítő, mind a szakoktatást előkészítő funkciókat; c) hogy a felügyelet a helyi ipariskolai bizottságot illeti meg.

„1. Az oktatás, csak esti órákban és csak háromszor hetenkint történjék, hogy a tanítványok köteles teendőiktől a mesterek kárával el ne vonassanak s mégis hetenkint 9 órát nyerjenek önművelődésükre.

2. Az iskola három osztályú legyen; az első előkészítő osztály azok számára, akik népiskolát nem látogattak, tehát írni, olvasni és számolni sem tudnak; a második fejlesztő osztály azok részére, akik az előkészítő tanfolyamot vagy a népiskolát látogatták s a harmadik, szorosabban véve ipari osztály azok számára, akik a második osztálybeli oktatásban részesültek.

3. Az iskolák csak oly városokban állítandók, ahol reáltanodák vagy gimnáziumok léteznek, amelyeknek tanárai mérsékelt díj mellett ily ipariskolák vezetését és oktatási eljárását magukra vállalják s melyeknek termei ingyen használhatók.

4. A tanítás a leggyakorlatibb, legnépszerűbb modorban történjék, mindaz száműzetvén, ami nem szorosan a tárgyhoz tartozik, vagy a tanítványok felfogási lehetőségét felülmúlja. Az Országos Iparegyesületet, a felügyelet a helybeli vegyes ipariskolai bizottságot illeti.

6. Az iskolaév végén nyilvános vizsgálatok tartatnak és jutalmak osztatnak ki.”

Az egyesület a tanoncoktatás szervezésében körültekintően járt el, tanácskozott a középiskolai tanáregyesülettel, értekezéseket adott ki a kérdéstről, mikor első szervezeti szabályzatát megalkotta a vidéken is mozgalmat indított tanonciskolák szervezése érdekében.

Valószínűleg a részben Eötvös József által vezetett egyesületnek nem kerülhetett különösebb erőfeszítésébe, hogy az Eötvös József által vezetett Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumnál elérje, hogy az egyesület által működtetett tanonciskolákban az eredetileg felső népiskolákkal kapcsolatos tankötelezettséget teljesíteni lehessen. (Az Egyesület ezután 1869–1886-ig gondozta a fővárosi tanoncoktatást; iskoláit 1886 őszén adta át a főváros kezelésébe.)

Az iróniát félretéve: a társadalmi kezdeményezések fontosságát elismerő ipar és kultúrpolitikusok azért egy pillanatra sem feledkeztek el arról, hogy törvénnyel is rendezni kell a tanoncügyet. A hatvanas évek végéig a kormányzat – fű alatt – fenntartotta az abszolutizmus korában kelt, de a liberalizmusnak megfelelő szabályozást, s hanyagolta a magyar törvényesség talaján álló, de a céhrendszert fenntartó 1848-as hagyományt. Világossá vált azonban, hogy a céhek eltörlése nélkül az iparszabadságot fenyegető erők mindig jelentős szervezeti bázissal rendelkeznek majd (s ráadásul ők szocializálják a jövő iparos társadalmát is), így az 1869-es, a céhekkel szemben rendkívül keménykezdő német szabályozás példáján felbuzdulva az ipari kormányzat törvénytervezetet készített.

AZ 1872-ES TÖRVÉNY

A törvényjavaslat készítői – ahhoz képest, hogy éppen csak „rendszerváltás után” voltak – igen széles körű, mondhatni politikailag professzionális társadalmi egyeztetést végeztek. Az egyeztetésben részt vettek a területileg illetékes kamarák, az Országos Iparegyesület sőt a munkások képviselői is, de elmondhatták – senkit sem érdekelt – véleményüket a céhek is.

A parlament központi bizottsága (tévedések elkerülése végett: több parlamenti bizottság álláspontját összerakó *többspárti* testületről van szó) egyértelműen az iparszabadság mellett foglalt állást, helyeselte a céhek felosztatását, az ipartársulatokba való belépés fakultatívítása mellett kitartott – némely iparágat azonban továbbra is *képesítéshez kötött volna*. Az 1871 szeptemberében felállított parlamenti 15-ös bizottság azonban a teljes iparszabadság mellett foglalt állást – ennek legfontosabb oka az lehetett, hogy a fővárosi iparkamarában és a közgyűlésben egyaránt a teljes iparszabadság hívei jutottak többségre. Így azután az 1872-es törvény:

- az ipar űzését *semmilyen képesítéshez nem köti*, ezzel a tanonclét egyik fontos tömeges motivációját megszünteti, utat nyit a szakmát másképpen elsajátítottak, illetve a külföldiek iparossá válása előtt, kicsavarja a „belül lévők” kezéből a szelekció eszközt;
- a foglalkoztatott iparmunkásoknak sem kötelességük semmiféle bizonyítvány felmutatása, ez ellentétben például az iskolaállítási szabadságával – ahol az alkalmazott tanítónak azért képesítéssel kellett rendelkeznie – nemcsak a vállalkozó polgárt, hanem a szféra egészét is megszabadítja a kötöttségektől.

A gyáripar és a zömében ehhez kapcsolódó jövő szempontjából valószínűleg ez a „negativitás” a törvény legfontosabb pozitívuma. A jelen – mármint az 1870-es évek jelene – szempontjából a tanoncügy szabályozása sem kisebb jelentőségű. A tanoncvizony tekintetében először is liberalizálja a tanoncfoglalkoztatók, és korlátozza a tanoncságot vállalók körét. Tanoncot ezután minden önálló iparos tarthat, ezzel nemcsak az éppen megszüntetendő céhek, de a magalakuló ipartársulatok, sőt az állami hatóságok jogát is korlátozza, hogy a szakmatanulás piacára erőszakos, illetve nem normatív módon beavatkozhasanak.

Az iparostanonc-tartás jogától két esetben fosztatott meg a mester, illetve a gyáros: ha a szabályokat nem tartotta be, illetve ha olyan tanoncot vagy fiatal munkást fogadott fel, aki az előző viszony megszűnését nem tudja igazolni. (Utóbbi intézkedés a szerződéses viszonyt, a jogbiztonságot védte a pillanatnyi munkaerő-piaci ingadozásoktól.) A tanoncnak állás szempontjából viszont éppen korlátoz a törvény: gyermekek, akik életük 12. évét még nem töltötték be, tanoncoknak fel nem vehetők – ezzel legalábbis városi viszonyok között a törvény elvette az eötvösi hatósztályos népiskola megvalósításának egyik legfontosabb szociológiai akadályát, tudniillik azt, hogy a gyerekeket alacsony életkorban munkára lehetett fogni – iskolába járás helyett.

Ezután a törvény szabályozza magának a tanoncviszornynak két alapvető tartalmát, a szakmatanulást és azt, hogy ennek a tanonclét idején kell a gyerekeknek általános tankötelezettségüknek is eleget tenniük. Az iparos köteles tanoncát abban az iparágban, amelyet űz, kiképezni, „jó erkölcsre, rendre és munkásságra szoktatni”. Jellemző módon a „szakmai kiképzésre” vonatkozóan nincsenek szankciók megállapítva a törvényben – hiszen éppen ez a *szabad egyezkedés tárgya*: a tanonc, illetve a tanonc szülei szabad akaratukból választják egyik vagy másik iparost, akinél a tanonc mintegy munkájával fizet azért, hogy szakmát tanuljon –, a piac majd eldönti, kinél érdemes tanulni és kinél nem. Viszont az iparos, tanoncát, ha írni, olvasni és számolni nem tud, köteles ezeknek megtanulására, különben pedig az ismétlődő, esti, vasárnapi, illetőleg ipariskolába járásra szorítani. A törvény 20–200 forintig terjedő bírságban marasztalhatja el azt a mestert, aki a tanonc iskoláztatására vonatkozó köteleességét nem teljesíti.

Az iskoláztatási kötelezettség tehát a szülőről az iparosra száll: ezáltal megteremtődik a leendő iparos népesség általános iskolázásának legfontosabb feltétele, hiszen míg a szegény szülőket semmivel nem lehetett nagyszámú gyerekük iskolázására szorítani – hiszen a szegénység kizárta a pénzbüntetés behajtását, a fogházbüntetés pedig még növelte is annak esélyét, hogy az apa helyett a tizenéves gyerek jár majd napszámba –, addig az iparos, különösen a tanonctartó iparos abszolút szegénységre sosem hivatkozhatott.

A két alapvető képzési/iskolázási szabályon kívül a törvény védi a tanoncok lelkiismereti és vallásszabadságát, hiszen a mester köteles időt engedni arra, hogy a tanonc vallása ünnepnapjain az istentiszteleteket látogathassa. (Figyelem: ez joga a tanoncnak, s nem kötelessége!) A hagyományos viszonyok továbbélésére utal, hogy ha a tanonc a háznépéhez tartozik, az iparos köteles őt betegség esetében ápolásban részesíteni.

Az ipartörvény már a modern törvényhozásnak megfelelő módon szabályozta a tanoncok munka, illetve munka- és tanulóiidejét: oly tanoncok, akik életük 14. évét be nem töltötték, naponként csak 10 órai, akik a 14. évet már elérték, 12 órai munkára kötelezhetők, az iskolában töltött időt is beleértve. Éjjeli munkára, azaz esti 9 órától reggeli 5 óráig tizenhat éven aluli tanoncok általában nem alkalmazhatók. (Mielőtt valaki szörnyülködne: a magyar agrárvilágban ennél csak rosszabb munkakörülmények léteznek...)

Az iparos tanoncát csak az iparüzlethez tartozó munkánál alkalmazhatja, cseléd-szolgálatra nem kötelezheti és felügyelni tartozik, hogy a tanoncot a háziak vagy a segítők ne bántalmazzák – ez minőségi különbséget jelentett a céhes időkhöz képest. A tanonc az iparosnak, illetőleg üzletvezető-helyettesének a reája bízottakban engedelmességgel tartozik; s ha az iparos házában étellel és lakással láttatik el, 18 éves koráig azoknak atyai fegyelme alatt áll. Az atyai fegyelem megjelenése a törvényben jogi tükre volt a tényleges társadalmi helyzetnek, ilyen értelemben a törvény mégsem szakított teljesen a tradicionalitás világával. Mégis az a tény, hogy különösen a serdültebb korú tanoncok *elvileg vállalhatták az otthon vagy albérlésben, ágybérlésben lakást* – csökkentette a mestereiknél lakó tanoncok „feudális” kötöttségét is.

1872 ÁLMA ÉS 1884 VALÓSÁGA

Az 1872-es törvény ideális formában tükrözte a szabadelvű iparpolitika elképzeléseit: több olyan tényező is volt azonban, mely az egyértelműen szabadelvű iparpolitika végrehajtását, illetve fenntartását lehetetlenné tette. Az egyik ilyen tényező teljesen független volt a magyar belpolitikától és különösen a tanoncképzés aktoraitól: s ez az 1873-ban kitörő világ gazdasági válság volt, mely balszerencsés módon egybeesett az 1872-es törvény végrehajtásával, így a recessziós hatások jó részét az iparosok a törvénynek és nem a válságnak tulajdonították. A dekonjunktúra tehetett arról is, hogy a kisipar tanoncát ebben az évtizedben a nép legsós osztályaiból vette – ennek minden következményével. A „képzettség becsületének hanyatlása miatt” – írja a budapesti kamara – fogy a tanoncokat tartó mesterek száma is. (Másfelől a gyárak számának növekedése nem áll meg, s azok nyilván a jobb előképzettségű fiatalokat elszívják a mester-tanonc viszony elől.)

A világ gazdasági válsággal összefüggésben – de érzésünk szerint a német társadalomtörténet belső fejlődésébe kódoltan – a két mintaországban, azaz Németországban és Ausztriában is – súlyosan antiliberális iparpolitika jut hatalomra. Németországban ekkor már csak azok az iparosok fogadhatnak tanoncot, akik az újjáéledő – államilag támogatott – német ipartársulatokhoz az Innungokhoz tartoznak. Míg Németországban a képesítést nem tették kötelezővé az iparűzéshez, addig Ausztriában 1879-ben a *Verwendungs Nachweist* az ipar 26 ágára kimondták: ennek lényege, hogy iparűzési engedélyt csak az kaphat, aki az adott iparágban 2–4 évet segédként már eltöltött. *A tanonc-segéd-mester rendszer, illetve a képesítés az antiliberális iparpolitika alapvető eleme volt.*

A másik fontos tényező az volt, hogy a háromévenkénti parlamenti választásokon a kormányzatnak a nagy létszámú iparostársadalom bizalmát kellett megszereznie – nem volt elegendő pusztán a liberális fejlődésben érdekelt virilistákét. A kormányzat s a parlamenti többség az iparszabadsághoz körömszakadtáig ragaszkodó ipari tárcával szembefordulva végül is ezért mutatkozott készen egy kevésbé liberális törvény elfogadtatására is.

A harmadik tényező az volt, hogy a választások közötti időszakban az iparpolitika folyamatos működtetéséhez fokozott számban és arányban kellett megnyerni az iparosokat. Hiába támogatta ugyanis az Országos Iparegyesület a liberális politikát, ha inkább liberális birtokosok és értelmiségiek, mint iparosok alkották a tagságát, hiába álltak a kereskedelmi és iparkamarák liberális oldalán a céhek és a céhes jellegű törekvések ellen vívott harcban – ha az iparosság abszolutista maradványnak tekintette őket. Az iparegyesület és kamara tömegbázisának szélesedése viszont azt jelentette, hogy a teljes iparszabadságot legalábbis *a képesítés oldaláról* megfogni kívánók kerültek ezekben az intézményekben többségbe.

A negyedik tényező az Ausztriával való sajátos viszony, a gazdasági kiegyezés kérdése volt – ez ugyanis az iparpolitika és iparszabadság kérdését a liberalizmus/konzervativizmus, illetve merkantilizmus/agrárizmus mindenképpen konstruktív erőteréből időről időre a 67-esség 48-asság erőterébe lökte, ami állandóan látszólag irracionális – s mindenképpen következtelen – lépésekre kényszerítette a játszmák szerep-

lőit. (Azaz a Lajtán túli tőkét bevonó nagyiparnak kedvező iparszabadság koncepciója nem pusztán liberálisnak, de szélsőségesen „67-es”-nek is számított.)

Az ötödik liberalizmust bomlasztó tényező furcsa mód maguknak a liberális köröknek az érdeke volt: a gyáripar támogatásának, illetve az infrastrukturális beruházásélénkítés programja ugyanis sok kortárs szemében úgy jelent meg, mintha az „a gyárosok” – és nem az egész magyar gazdasági növekedés – érdekeit szolgáló program lett volna – ezt a benyomást pedig nyilván ellensúlyozni kellett a kisiparos-ságnak is kedvező új ipartörvénnyel.

A hatodik tényező volt, hogy a VKM, mely a treforti időkben a szélesebb közép-osztály felé is növelte az eötvösi időszakban elsősorban az értelmiség köreiben meg-alapozott tekintélyét, szféralogikájának csápjait az iparoktatás felé is kiterjesztette, logikusnak látván a felső népiskola/polgári iskola sorsának ezzel összekapcsolt rendezését. (Ennek következménye azután, hogy az 1884-es törvény – az 1868-as népiskolai törvény mintájára nemcsak a tanonc iskolába küldését teszi az egyéni iparos kötelességévé, hanem az iskolaállítást is az iparosok közösségének feladatává.)

Ahhoz képest, hogy mennyi antiliberális késztetésnek volt kitéve a kormányzat, az 1884-es ipartörvénnyel viszonylag keveset hátrált. Először is elvben fenntartotta az iparszabadságot. A kisipari körök nyomásának engedve a képesítéshez kötődő iparoknál – melyek körét miniszteri rendelet szabályozta, úgyhogy ezek köre az idők előrehaladtával egyre bővült – az iparengedély kiadását összekötötte a tanoncképzéssel: azaz a kérvényezőnek tanoncbizonyítványt és azt kell igazolnia, hogy szakba vágó műhelyben vagy gyárban a tanoncvizsga után legalább két évig dolgozott. Ugyanakkor *a törvény két kibúvót is enged*, egy gesztust téve a nagyiparnak, amikor a hároméves gyakorlatot a tanoncbizonyítvány hiánya esetén is elégségesnek ismeri el, egyet pedig a VKM-nek, illetve a középipariskolák szerveződő új elitjének, amikor a szakiskolákat végzeteket a gyakorlat alól teljes egészében felmenti.

Az iparosok által követelt – tanonccukokban céhszerűen rendelkező – kötelező ipartársulatok helyett a törvény ipartestületek létesítésére nyitott lehetőséget: ezek a (helyi képesített iparosok kétharmados többségi döntésével területi elven kötelezővé tehető, s ekképpen az ágazati szabad ipartársulatok konkurenciájaként megjelenő) testületek töltötték be a későbbiekben a tanonccuk felügyeletének funkcióját, s a nyugati ipari bíróságok mintájára ezek és a segédek küldöttei ítéleztek a tanoncok és a mesterek vitáiban is.

A tanoncciskolák ugyan lényegesen inkább intézményesedtek, mint korábban, finanszírozásukról s felügyeletükről egyaránt a törvény gondoskodott, viszonyait a két szakminiszter alkui befolyásolták, de a liberális köröknek azt sikerült megakadályozniuk, hogy a tanoncciskola felvételi kritériumokat állapítson meg (ahogy ezt pl. Hegedűs Sándor a századforduló ipari minisztere követelte 1880-as írásában) – pl. a négy elemi elvégzését – s ezzel végképp elveszítse a népiskolai oktatás hiányosságait behozó s ezzel a társadalmi mobilitást a legalsóbb rétegek számára is lehetővé tevő funkcióját.

Azt mondhatjuk tehát, hogy az 1884-es törvény ugyan sokat visszavett „1872” tiszta elképzeléseiből – fontos előnye volt azonban, hogy *működő* rendszert teremtett a kisipari tanoncképzésnek, s olyan mozgásteret hagyott a kormányzatnak és a tör-

vényhozásnak, mely az 1880-as, 90-es évek nagy gyáripár-támogatásait s ezzel az új magyar ipari kultúra megszilárdulását lehetővé tette.

FORRÁSMUNKÁK

Magyar Törvénytár, Országgyűlési Naplók, Országgyűlési irományok.

A magyar ipar almanachja. Bp. 1932.

A magyar ipar. Szerk: Árvay József. Bp. 1941.

ÁFRA NAGY JÁNOS: *A magyar iparostanonc oktatás története.* Iparostanonciskolai tanítók Egyesülete, Budapest, 1929.

Budapesti Szemle. 1872–1884.

LADIK GUSZTÁV: *Iparügyi közigazgatás.* Bp. 1942.

LAKY DEZSŐ: *Az iparosok szociális és gazdasági viszonyai Budapesten.* Bp. 1930.

OREL GÉZA: *Az ipari és mezőgazdasági szakoktatás köréből.* Bp. 1937.

VÍC ALBERT: *Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben.* Bp. 1932.